

Markku Hokkanen

Imperiumin kiistelty kotiinpaluu 2020-luvun alun Britanniassa

---

Imperiumin, siirtomaavallan ja orjuuden muistaminen ja historia ovat olleet kiisteltyjä ja latautuneita teemoja Britanniassa, erityisesti viimeisen vuosikymmenen aikana. Patsaat, museot ja muut kulttuuri-instituutiot, sekä akateemiset ja populaarimmat esitykset imperiumin historiasta, perinnöistä ja vaikutuksista ovat olleet kiihkeidenkin väittelyjen aiheina. Julkinen keskustelu heijastelee osaltaan sitä, että jo pitkään tutkijapiireissä käsitellyt teemat ovat nousseet suuremman yleisön tietoisuuteen. Samaan aikaan akateemiseen tutkimukseen ja imperiumin käsittelyyn julkisessa keskustelussa kohdistuu myös huomattavia poliittisia ja yhteiskunnallisia paineita. Tässä esseessä tarkastelen näitä kehityskulkuja, kiistoja ja puheenvuoroja kirjallisuudessa ja mediassa. Samalla luon katsauksen eräisiin merkittäviin britti-imperiumin historiaa ja muistamista käsitelleisiin tutkimuksiin ja populaarimpiin esityksiin viimeisen kahden vuosikymmenen ajalta.

Trafalgarin aukiolle Lontoossa kohosi syksyllä 2022 taideteos, joka muistuttaa uudella tavalla brittiläisen imperiumin historiasta. Malawilaissyntyisen taiteilijaprofessori Samson Kambalun tekemä, kriitikkojen arvostama *Antelope*-patsas esittää imperiumia vastaan nousutta, 1915 teloitettua pastori John Chilembwea ja hänen brittiläistä lähetyssaarnaajastäväänsä John Chorleyta. Chilembwe on kuvattu ”elämää suurempana”, Chorley puolestaan reaalisessa koossa. Nämä kaksi hattupäistä hahmoa luovat aukiolle melkein lännenelokuvamaisen ”showdown”-tunnelman,¹ hiljaisen hetken kaupungin sydämessä ennen dramaattista yhteenottoa.

Kaksi vuotta aikaisemmin, kesällä 2020, patsaita kaatui näyttävästi etenkin Yhdysvalloissa, mutta myös Bristolissa. Tässä entisessä brittiläisen orjakaupan keskuskaupungissa kaadettiin mereen orjakaupalla 1600-luvun lopulla rikastuneen Edward Colstonin myöhäisviktoriaaninen patsas osana Black Lives Matter -liikkeen protestiaaltoa rasismia, kolonialismia ja orjuutta

vastaan. Tapaus toi osaltaan sekä orjakaupan että imperiumin muistamisen laajempaan tietoisuuteen Britanniassa.²

Chilembwen symbolinen nosto ja Colstonin kaataminen eivät kuitenkaan kerro yksinkertaista tarinaa imperiumin historiakulttuurin suoraviivaisesta ”dekolonisaatiosta” Yhdistyneessä Kuningaskunnassa. Pitkäaikaisesta kampanjoinnista huolimatta esimerkiksi Cecil Rhodesin kuva koristaa edelleen erään arvostetun Oxfordin collegen julkisivua. Konservatiivihallitus on ajanut 2020-luvulla lainsäädäntöä, joka on kriminalisoinut patsaiden kaatamisen ja rajoittanut oikeutta mielenosoituksiin. Imperiumin muistamisesta ja historiapolitiikasta laajemmin on tullut latautuneita aiheita julkisessa keskustelussa, museoissa ja vaikkapa historiallisissa kartanoissa.³ Perinteisestä brittimediasta esimerkiksi *Daily Telegraph* ja etenkin *Daily Mail* ovat edustaneet ajoittain hyvinkin aggressiivista ”vastaiskua” oikeistokonservatiiviselta puolelta ”wokena” tuomittuja tutkijoita ja kirjoittajia vastaan. Liberaalivasemistolainen *Guardian* on puolestaan julkaissut runsaasti kriittisiä kirjoituksia imperiumin, siirtomaavallan ja orjuuden historioista.⁴

Myös entisistä siirtomaista Britanniaan suuntautuneen siirtolaisuuden historia liittyy kiinteästi nykyhetken politiikkaan ja imperiumin perintöön. Siinä missä siirtolaistaustaisten poliitikkojen nousua Britannian johtopaikoille on etenkin konservatiivipuolueessa pidetty yleisesti edistyksellisenä, Windrush-skandaali, jossa karibialaistaustaisia, Britanniassa vuosikymmeniä eläneitä ihmisiä ”palautettiin” väkisin ja lainvastaisesti Karibialle, osoitti kriitikkojen mielestä sekä valtiovallan rakenteellista rasismia että historiallista sokeutta. Eräät uusista imperiumia käsittelevistä teoksista nostavatkin maahanmuuton historian kontekstit keskiöön.⁵

Imperiumin historian tutkijoillekin viimeaikaiset käänteet kiistoissa ja keskusteluissa menneisyydestä, historiasta ja muistamisesta brexitin jälkeisessä Britanniassa ovat olleet intensiteetiltään ja nopeudeltaan yllättäviä. Julkinen keskustelu heijastelee osaltaan sitä, että jo pitkään tutkijapiireissä käsitellyt kysymykset ja teemat ovat nousseet suuremman yleisön tietoisuuteen, mikä on ilahduttanut monia. Samaan aikaan akateemiseen tutkimukseen ja imperiumin historian julkiseen käsittelyyn kohdistuu kuitenkin painetta ja kritiikkiä kahdelta suunnalta.

Yhtäältä etenkin konservatiivinen media, poliitikot ja julkiset keskustelijat vaativat yliopistoja, tutkijoita, museoita ja muita kulttuuri-instituutioita esittämään positiivisempaa kuvaa Britannian historiasta. Samalla halutaan karsia usein vasemmistolaisena ja politisoituna ”wokeismina” tuomittua

tutkimusta ja populaariesityksiä, joissa painotetaan imperiumin, kolonialismin ja orjuuden aiheuttamia kärsimyksiä, vaurioita ja niiden jälkiseurauksia.⁶ Vielä 2010-luvun alussa britti-imperiumin eturivin historioitsija John Darwin saattoi todeta, että imperiumin kritisointi ei itse asiassa, toisin kuin monet esittävät, vaadi tutkijoilta erityistä rohkeutta.⁷ 2020-luvulla, sosiaalisen median ja ”kulttuurisotien” aikakaudella, osa imperiumin ja orjuuden historian tutkijoista on joutunut ilmeisen paineen alaisiksi paitsi ulkoisesti myös yliopistojensa sisällä.⁸ Toisaalta etenkin nuorempi tutkija-, opiskelija- ja aktivistipolvi vaatii aiempaa voimakkaammin myös yliopisto-opetuksen ja tutkimuksen ”dekolonisaatiota” eri tasoilla.

Tässä artikkelissa tarkastelen yllä mainittuja kehityskulkuja, kiistoja ja puheenvuoroja sekä imperiumin tutkijoiden että yleistajuisten kirjoittajien keskuudessa. Samalla luon katsauksen muutamiin viime vuosikymmenen merkittäviin britti-imperiumin historiaa ja muistamista käsitelleisiin tutkimuksiin ja populaareihin esityksiin. Pohdin myös ammatti- ja populaarihistorioitsijoiden julkisessa keskustelussa imperiumille antamaa roolia suhteessa Britannian laajempaan historiaan.

Imperiumi julkisessa keskustelussa

Brittiläiselle historia- ja julkaisukulttuurille on tyypillistä, että historiallista kirjallisuutta julkaisevat monet muutkin kuin ammattihistorioitsijat: vapaat kirjoittajat, journalistit ja poliitikot. Monet imperiumia viime vuosina kokonaisuvaltaisella otteella käsitelleistä akateemisista kirjoittajista työskentelevät muissa kuin historyyksiköissä, etenkin englannissa (oppiaine kattaa perinteisesti kielen ja kirjallisuudentutkimuksen lisäksi historiaa ja kulttuurintutkimusta), aluetutkimuksessa (esimerkiksi Afrikan, Aasian ja Karibian aluetutkimusyksiköt) ja yhteiskuntatieteissä.

Tarkastellessani epätieteellisellä otannalla Waterstones- ja Blackwells-kirjakauppojen tarjontaa keväällä 2023 totesin, että suurin osa uudemmista imperiumin historiaa käsittelevistä teoksista oli populaareja tai populaarin ja akateemisen rajalla liikkuvia, aikaisempaa tutkimusta syntetisoivia esityksiä. Pitkän linjan imperiumin historian asiantuntijoina uran tehneiden John Darwinin ja John M. Mackenzien teokset olivat poikkeus, mutta nekin olivat tietynlaisia synteesejä vuosikymmenten mittaisen työn pohjalta.⁹

Viime vuosien julkiset puheenvuorot imperiumista liittyvät läheisesti keskusteluihin orjuudesta, rasismista ja koloniaalisesta väkivallasta, jotka puolestaan yhdistyvät ylirajaiseen, kansalliseen ja paikalliseen yhteiskunnalliseen ja poliittiseen liikehdintään. Black Lives Matter -liike on yksi merkittävä esimerkki viimeksi mainitusta.¹⁰ Etelä-Afrikassa 2015 toiminut Rhodes Must Fall -liike, joka sai aikaan Rhodesin patsaan poistamisen Kapkaupungin yliopistolta, heijastui nopeasti Britanniaan akateemisten verkostojen kautta. Kapkaupungissa liike vaati muun muassa lukukausimaksujen alentamista, ei-valkoisen henkilökunnan lisäämistä ja eurooppalaisten tekstien aseman vähentämistä opetusohjelmassa ja sai osan vaatimuksistaan toteutettua.¹¹

Rhodesin perintö on elänyt etenkin Oxfordissa muun muassa huomattavien säätiövarojen ansiosta. Rhodes Trust -säätiö, joka rahoitti vuodesta 1902 alkaen lähinnä brittiläisen imperiumin maista Oxfordiin tulevia stipendiaatteja, muutti 2000-luvun alussa stipendinsä nimen Rhodes Mandela Fellowshipiksi. Rhodesin nimen yhdistäminen Nelson Mandelaan heijastelee muuttuneita poliittisia olosuhteita englanninkielisessä maailmassa. Myös Oxfordin yliopiston Rhodes House -kirjaston, joka on ollut eräs imperiumin ja etenkin Afrikan siirtomaahistorian tutkijoiden tärkeimmistä kokoelmista, nimeä on hieman muutettu: se on nykyisin *Bodleian Library of Commonwealth and African Studies at Rhodes House*. Rhodes on siirtynyt kirjaston nimessä alusta loppuun, mitä voidaan pitää pienenä arvonalennuksena.

Oxfordin yliopiston teologian emeritusprofessori Nigel Biggarin toukokuussa 2023 ilmestynyt teos *Colonialism: A Moral Reckoning*, jossa Biggar pyrkii britti-imperiumin moraaliseen arviontiin kristillisen etiikan näkökulmasta, on herättänyt kiihkeää keskustelua. Historioitsija Alan Lester on tuoreessa kritiikissään esittänyt, että Biggarin teos olisi akateemiseksi tutkimukseksi naamioitu poliittinen esitys, joka ei kestä historiatieteellistä tarkastelua, ja jossa imperiumi esitetään systemaattisesti positiivisessa valossa, väkivaltaa ja rasismia vähätellen.¹² Parhailaan käynnissä oleva keskustelu Biggarin teoksesta jää pääosin tämän esseen ulkopuolelle. Todettakoon kuitenkin, että Biggar kuuluu niihin imperiumia laajasti käsitteleviin kirjoittajiin, joiden aiempi tausta ei ole ammattimaisessa historiantutkimuksessa.

Imperiumi on noussut brittiläisessä julkisessa keskustelussa ja populaarikulttuurissa pinnalle ajoittain, vajotakseen sitten jälleen unohduksiin. Televisiossa ”imperiumi-buumeja” koettiin esimerkiksi 1980-luvun alussa, kun E. M. Forsterin kirjoihin perustuvat tv-sarjat *Matkasta Intiaan* ja *Jewel of the Crown* keräsivät suuria yleisöjä, ja 2000-luvun alussa, kun historioitsija Niall

Fergusonin *Empire*-sarja esitettiin Channel 4 -kanavalla. Fergusonin saman-nimisestä teoksesta tuli myyntimenestys, joka herätti sekä akateemista että laajempaa keskustelua Atlantin molemmin puolin, Irakin sodan ja Yhdysvaltain valtopolitiikan kontekstissa. Kuten Jon Wilson sarjasta kirjoittamassaan arvioissa totesi, televisiossa käsiteltiin brittejä merentakaisissa maailmoissa pikemminkin kuin brittiläistä imperiumia. Imperiumin monisyiset vuorovai-kutussuhteet, alueelliset variaatiot ja moninaiset kolonisoidut toimijat jäivät taustalle, marginaaliin ja statisteiksi kertomuksissa briteistä, brittiläisyydestä ja siitä, kuinka britit muokkasivat modernia maailmaa.¹³

Imperiumista ei ole viime vuosina nähty televisiossa kokonaisuutena Fergusonin tapaan, mutta keskustelijat edustavat nykyisin moninaisempaa Britanniaa ja ovat moninaisia imperiumin perillisiä. Televisiohistorioitsijana tunnetuksi tullut Manchesterin yliopiston *julkisen historian* (public history) professori David Olusoga on käsitellyt orjuuden tematiikkaa ja mustien brittien historioita. Pitkän YK-uran tehnyt intialainen poliitikko ja kirjailija Shashi Tharoor tuli tunnetuksi, kun hän argumentoi vuonna 2015 Oxford Unionissa, että Britannian tulisi maksaa korvauksia entisille siirtomailleen. Postkoloniaalisen kirjallisuuden tutkija Priyamvada Gopalin teos *Insurgent Empire* (2019) nosti keskiöön imperiumin aikalaiskriitikot, vastustajat ja kapinalliset sekä siirtomaissa että emämaassa.¹⁴ Myös orjuuden historia on saanut 2010- ja 2020-luvuilla kasvavaa huomiota, samoin kuin orjuuden ja imperiumin yhteydet.

Menneisyyttä käsitellään ja historiaa tuotetaan akateemisen historian lisäksi julkisessa historiassa ja laajemmassa *historiakulttuurissa*. Historiakulttuuriin kuuluvat esimerkiksi koulujen historianopetus, muistitieto (*oral history*), populaari historia, elämäkerrat, erilaiset historiikit, museot, patsaat ja muistomerkit, dokumenttiohjelmat, elokuvat ja pelit. Historiakulttuuriin kuuluvat myös lukemattomat yksityiset muistelmat ja tarinat, joita ihmiset kertovat toisilleen tai kirjoittavat ylös. Uusimmassa imperiumikirjallisuudessa tekijät tuovatkin usein perheidensä tarinat osaksi suurempia kertomuksia.

Punjabilaisille maahanmuuttajille Englannissa syntyneen kirjailija Sathnam Sangheran teos *Empireland: How Imperialism Has Shaped Modern Britain* nimettiin *Sunday Timesin* bestselleriksi pari vuotta sitten. Sanghera korostaa, että hänen teoksensa ei ole historiantutkimusta, vaan puheenvuoro siitä, miten imperiumin historia on muokannut nyky-Britanniaa.¹⁵ Sekä Sanghera että myöhemmin käsiteltävä Kojo Koram liittävät omat henkilöhistoriansa entisistä siirtomaista Britanniaan muuttaneiden vanhempien

lapsina olennaisiksi osiksi kirjojaan – ne ovat siis myös henkilökohtaista, perheiden ja sukujen historiaa ja muistamista.

Siirtomaa-ajasta ja imperiumin vaikutuksista kirjoittavat nyt yhä enemmän tutkijat, poliitikot, journalistit ja intellektuellit, joilla on sukujuuria esimerkiksi Intiassa, Pakistanissa, Nigeriassa, Ghanassa tai Jamaikalla. Osa imperiumia uusista kulmista tarkastelleista kirjoittajista tulee poliittisen kentän oikealta laidalta. Lyhyen uran valtionvarainministerinäkin tehnyt konservatiivipoliitikko, Cambridgessa taloushistoriasta väitellyt Kwasi Kwarteng julkaisi vuonna 2011 teoksen *Ghosts of Empire: Britain's Legacy in the Modern World*, jossa hän kritisoi Niall Fergusonin positiivista yleiskuvaa imperiumista. Kuten Amelia Gentleman totesi *Guardianin* sivuilla, tässä suhteessa Kwarteng oli kaukana siitä konservatiivipuolueen siivestä, jolle imperiumi on yhä lähinnä ylpeyden aihe ja jota esimerkiksi entinen pääministeri Boris Johnson edustaa.¹⁶

Samanaikaisesti kun aasialais- ja afrikkalaistaustaisten opiskelijoiden osuus Britannian globalisoituneissa yliopistoissa on kasvanut, keskustelut akateemisen opetuksen ja tutkimuksen ”dekolonisaatiosta” ovat vahvistuneet. Historia ei ole kenties yhtä perustavanlaatuisen kritiikin kohteena kuin eräät aluetieteet, mutta myös historiatieteen painotuksia ja sokeita pisteitä arvioidaan kriittisesti 2020-luvulla dekolonisaation viitekehyksessä.¹⁷ Esimerkiksi vuonna 2018 julkaistun Royal Historical Societyn raportin mukaan vain 0,5 % brittiyliopistojen historian alan tutkijoista ja opettajista oli identiteetiltään mustia.¹⁸ Historiantutkimusta ja -opetusta koskee myös se yleisempi haaste, jonka esimerkiksi Rhodes Must Fall -liike on esittänyt, eli että kolonialismin ja imperialismin rooli, vaikutukset ja elementit akateemisessa ja tieteellisessä tiedontuotannossa pitäisi tunnistaa ja niitä pitäisi käsitellä.¹⁹ Pakkomuuttoa itäisessä Afrikassa tutkineen Saima Nasarin tuoreessa puheenvuorossa dekolonisaation merkityksestä historiantutkimukselle korostuvat historiallisen tiedontuotannon suhde valtaan, erilaisten tieto-oppien pohtiminen sekä globaalin pohjoisen ja etelän tutkijoiden välinen epätasa-arvo, joka vaatii uudenlaista yhteistyötä, keskustelua ja toimintaa.²⁰

Imperiumin historiografia ja dekolonisaation haaste

”Vanha” britti-imperiumin historian tutkimus (*imperial history*) valmensi tulevia siirtomaavirkamiehiä, poliitikkoja ja tutkijoita. Se oli osa imperiumia ja

alkoi menettää merkitystään poliittisen dekolonisaation vuosikymmeninä 1950–1960-luvuilla. Samalla kun Britannian historia keskittyi yhä enemmän saarivaltion rajojen sisäpuolelle, perustettiin uusia aluetieteiden yksiköitä, joissa tutkittiin ja opetettiin muun muassa Afrikan, Etelä-Aasian ja Karibian historioita. Toisaalta toisen maailmansodan jälkeen brittihistorioitsijat alkoivat tutkia muun maailman historiaa laajemmin, suunnaten katseensa myös manner-Eurooppaan.²¹ Rakenteelliset ja poliittiset muutokset jakoivat historiakenttää Britanniassa 1960- ja 1970-luvulla: karkeasti yleistäen aluetieteiden historioitsijat olivat poliittisesti enemmän vasemmalla kuin perinteisten historian laitosten tutkijat. Mutta esimerkiksi uuden sosiaal historian, naisten historian ja vähemmistöjen historian suuntaukset vaikuttivat saarivaltakunnassa laaja-alaisesti historian ja lähitieteiden aloilla 1980-luvulle tultaessa. Imperiumin historia oli 1970- ja 1980-luvulla toisaalta aluehistorioiden, toisaalta Britannian historian katveessa. Myös erikoistuneet professuurien ja tutkimuskeskusten nimet kuvasivat enemmän brittiläisen kansainyhteisön (*commonwealth*) historiaa kuin vanhaa imperiumia.

Niin kutsuttu uusi imperiumin historia (*new imperial history*) alkoi voimistua 1990-luvun alkuun mennessä. Eräs keskeinen hahmo oli Lancasterin yliopiston professori John M. Mackenzie, jonka varhaiset tutkimukset keskittyivät imperiumin propagandaan ja populaarikulttuuriin. Mackenzien teesinä oli, että imperiumin merkitys ja vaikutukset Britanniassa olivat paljon laaja-alaisemmat kuin aiemmin oli tunnustettu. Sosiaali- ja kulttuurihistorialliset suuntaukset ilmenivät muun muassa imperiumin urheilukulttuurin tutkimuksessa. Kielellinen ja etenkin kulttuurinen käänne näkyivät 1990-luvulla ja 2000-luvulla muiden muassa Catherine Hallin, Antoinette Burtonin ja Tony Ballantynen tutkimuksissa.²²

Toisaalta esimerkiksi perinteiset poliittisen historian tutkimussuuntaukset jatkuivat etenkin Oxfordissa, ja imperiumin purkautuminen nousi esimerkiksi John Darwinin työn myötä uudelleentarkasteluun, kun keskeiset 1950- ja 1960-lukujen arkistoaineistot avautuivat 1980- ja 1990-luvuilla.²³ Vuosituhannen vaihteessa ilmestynyt kirjasarja *The Oxford History of the British Empire* lisäosineen oli imperiumin uuden historian suurprojekti. Sen kirjoittajakunta ainakin 1900-lukuun keskittyvän teoksen osalta painottui yhä Oxbridgeen. Miehiä oli enemmän kuin naisia, ja kirjoittajat olivat pääosin valkoisia globaalin pohjoisen edustajia eliittyliopistoista.²⁴ Alkuperäislähteiden osalta huomionarvoista on, että ”The British Documents on the End of Empire Project” on tuonut vapaasti saataville laajan kokoelman aineistoa

imperiumin monitasoisesta päätöksenteosta.²⁵ Brittihallinnon imperiumin loppuvaiheessa harjoittama väkivalta, ja arkistojen hävittäminen ja kätkeminen nousivat julkisuuteen 2010-luvulle tultaessa. Tuolloin myös salattu- ja aineistoja löydettiin osana Kenian ”Mau-Mau”-kapinan tukahduttamiseen liittyneitä julmuuksia selvittävää oikeusjuttua. Amerikkalaisen historioitsijan Caroline Elkinsin teokset, jotka liittyivät tähän oikeusprosessiin (jossa viidelle brittien käsissä kärsineelle kenialaiselle myönnettiin korvauksia), ovat nostaneet imperiumin väkivallan tarkastelun keskiöön.²⁶

Imperiumeja ja dekolonisaatioita tutkinut Stuart Ward muistuttaa tuoreessa puheenvuorossaan, että dekolonisaation ja postkolonialismin käsitteistöt olivat 1990-luvun tutkijapiireissä pitkälti erillään toisistaan. Dekolonisaatio oli tuolloin pääasiassa imperiumin purkautumista tutkivien historioitsijoiden käyttämä käsite, jolla tarkoitettiin tutkimuskohteena olevaa aikaa ja ilmiökenttää, ilman nykyajan poliittista ulottuvuutta. Kirjallisuuden- ja kulttuurintutkijat, joilla oli kriittinen ja poliittisempi ote imperiumin teemoihin, eivät yleensä puhuneet dekolonisaatiosta vaan sovelsivat postkoloniaalista teoriaa, joka puolestaan kytkeytyi postmodernismiin ja poststrukturalismiin. ”Uuden imperiaalisen historian” tutkijat alkoivat yhdistellä näitä muuten erillisiä näkökulmia, ja esimerkiksi kenialaisen kirjailijan ja kirjallisuudentutkijan Ngugi wa Thiongon vaatimus ”mielen dekolonisaatiosta” muistutti nykykeskustelun äänenpainoja. Ward toteaa, että 2003 ilmestyneessä *Twentieth Century British History* -lehden (TCBH) teemanumerossa dekolonisaatiosta ja postkoloniaalisesta puhuttiin kiinnostavasti lähes synonyymeinä. Viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana dekolonisaation käsitteen käyttö on kuitenkin laajentunut huomattavasti. Se on osittain syrjäyttänyt aiemmat postkoloniaalisen ja *subalternityn* käsitteet ja muuttunut protesteissa ja uudessa mediassa käyttökelpoiseksi iskusanaksi. Asioita voidaan nykyisin vaatia ”dekolonisoitavaksi” suoruudella, johon aiempi postkoloniaalinen käsitteistö ei taipunut.²⁷ Toisaalta dekolonisaatiota voidaan ajatella historiallisesti eriaikaisena, monipaikkaisena ja moniulotteisena ilmiönä. Ensimmäiset siirtomaat itsenäistyivät jo 1700-luvulla, ja toisista näkökulmista imperiumi tai kolonialismi eivät päättyneet siirtomaiden muodolliseen itsenäistymiseen 1900-luvun jälkipuolella vaan jatkuivat esimerkiksi taloudellisina, kulttuurisina ja tiedollisina valtasuhteina.²⁸

Keskustelut dekolonisaatiosta ovat osaltaan liudentaneet historian ja nykyhetken välistä rajaa ja tehneet imperiumin historiasta eksplisiittisemmin poliittista ja moraalista. Käsitteellinen muutos on hämmäntävä niille tutki-

joille, joille dekolonisaatio on ollut nimenomaan menneisyyden ilmiö ja tutkimuskohde. Kuten Saul Dubow on todennut, koloniaalisuuden ja dekoloniaalisuuden määritelmien laventuessa on yhä vaikeampaa saada niistä otetta ajallisesti ja paikallisesti rajattuina tutkimuskohteina.²⁹ Siinä missä kaksikymmentä vuotta sitten *TCBH*:n teemanumeron kirjoittajille dekolonisaatio oli ennen muuta historiallinen ilmiö, nyt dekolonisaation historioitsijoiden on Erik Linstrumin mukaan kamppailtava populaarimman suuntauksen kanssa, jolle dekolonisaatio on ennen muuta nykyhetkeä koskeva moraalinen vaatimus.³⁰ Taloushistorioitsija Vanessa Ogle on puolestaan korostanut kolonialismin ja imperiumien vaikutusten, seurausten ja rakenteiden arvioimisen tärkeyttä. Perinteinen kysymys siitä, ketkä hyötyivät imperiumista taloudellisesti, on yhä keskeinen, ja nyt voidaan kysyä myös, ketkä hyötyivät taloudellisesti imperiumin purkautuessa. Imperiumin merkitys teolliselle vallankumoukselle on yhä olennainen ja kiistelty kysymys, samoin orjuuden, siirtomaavallan ja kapitalismin yhteydet ja vaikutussuhteet. Näissä kysymyksissä keskustelua käydään yhä vilkkaasti Atlantin molemmin puolin.³¹

Orjuuden ja imperiumin perinnöt

Guardian käsitteli laajassa juttusarjassa vuonna 2023 orjuuden perintöä Manchesterissa ja myös lehden omia historiallisia siteitä orjatalouteen. Vaikka lehden historiallinen kotikaupunki ei ollutkaan samalla tavalla orjakaupan keskus kuin Liverpool, Bristol tai Lontoo, sen tekstiiliteollisuuteen perustuva kasvu rakentui orjatyövoimalla poimitun puuvillan varaan. *Guardianin* perustajista osa oli vaurastunut sijoittamalla orjatalouteen, ja muuten esimerkiksi työläisten oikeuksien ja demokraattisten reformien kannattamisella profiloitunut lehti vastusti Lincolnin ohjelmaa orjien vapauttamiseksi Yhdysvalloissa – josta suuri osa Manchesterin puuvillasta tuli 1860-luvulla.

Historiantutkijoille brittiläiset kytkökset orjakauppaan ja laajemmin orjatalouteen 1500-luvulta 1800-luvulle ovat olleet rikas tutkimuskenttä. Britannian valtio maksoi orjanomistajille korvauksia 1840-luvulta 2000-luvulle asti, ja nämä korvaukset jättivät jälkeensä mittavan arkistoaineiston, jonka avulla on voitu jäljittää monien yritysten, yliopistojen, organisaatioiden, perheiden ja yksilöiden yhteyksiä orjatalouteen.³² University College Londonissa toimii nykyisin Centre for the Legacies of British Slavery -tutkimuskeskus, joka sai alkunsa Catherine Hallin 2009–2015 johtamista tutkimusprojekteista.³³

Myös useissa brittiyliopistoissa, ensimmäisenä Glasgow'ssa, on ryhdytty viime vuosina selvittämään oppilaitosten yhteyksiä orjatalouteen. Glasgow'n yliopisto on ollut edelläkävijä myös restorative justice -ohjelmissa, sitoutuen tukemaan 20 miljoonalla punnalla yhteistä tutkimuskeskusta jamaikalaisen University of West Indies -yliopiston kanssa.³⁴ Viime vuosina eräät orjuudesta hyötynneiden sukujen jälkeläiset ovat esittäneet anteeksipyyntöjä ja sitoutuneet rahallisiin korvauksiin orjien jälkeläisille ja orjuudesta kärsineille yhteisöille. Asia on kuitenkin myös kiistanalainen: eräs entinen konservatiivipoliitikko ja orjuudesta hyötynneen Liverpoolin pormestarin jälkeläinen uhkasi *Guardianin* mukaan hiljattain Cambridgen yliopistoa oikeusjutulla, koska hänen nimensä paljastettiin historiantutkimuksessa.³⁵

Imperiumin muistamisen ja perintöjen haaste Bill Schwartzin ja Kojo Koramin teoksissa

Menneisyyden ja historian muistaminen tapahtuu monilla tasoilla; muistaminen on toimintaa. Se voi olla kollektiivista valtiollista, alueellista tai paikallista toimintaa, tai yksilöllistä. Se voi olla myös ylirajaista. Kun eurooppalaiset siirtomaaimperiumit hajosivat poliittisina yhteisinä nopeasti 1960-luvulle tultaessa, samalla purkautuivat tai heikkenivät niiden ylirajaiset muistamisen rakenteet, kuten imperiumin historia yliopistoissa. Jäljelle jäivät esimerkiksi brittiläiseen imperiumiin kuuluneiden kymmenien itsenäisten valtioiden kansalliset muistamisen kehikot, jotka olivat useissa maissa aivan uusia, sekä monia pienemmän mittakaavan muistamisen rakenteita esimerkiksi armeijan joukko-osastoissa, kirkoissa, kaupungeissa, paikallisyhteisöissä, yrityksissä, suvuissa ja perheissä.

Muisti, yksilöllinen ja kollektiivinen, on hankalasti määriteltävissä. Siitä tutkijat ovat kuitenkin pitkälti yhtä mieltä, että muisti on epäluotettava mutta keskeinen silta menneisyyden ja nykyisyyden välissä. Muistamisella ja unohtamisella voi olla paitsi poliittisia myös psykologisia ulottuvuuksia ja motiiveja; esimerkiksi traumaattisia ilmiöitä on usein haasteellista tutkia muistin avulla. Trauma voi pyyhkiä asioita muistista tai antaa niille uuden muodon ja uusia sisältöjä. Muistamisen konteksti on myös huomioitava. Sitä, mitä voidaan julkisesti tai yksityisesti muistella eri tilanteissa, määrittävät aina laajemmat poliittiset, yhteiskunnalliset ja kulttuuriset tekijät. Sillä, miten joku asia muistetaan tai unohdetaan, voi olla merkittäviä seuraamuksia.

Rikoksen muistamisesta voi joutua edesvastuuseen, velan muistaminen voi johtaa maksuvelvoitteeseen, anteeksipyyntöön tai anteeksiantoon. Muistot voivat synnyttää häpeää, ylpeyttä ja monenlaisia muita tunteita. Myös *unoh-tamisen* arvioiminen on hankalaa: se voi olla teeskenneltyä, tahallista, aitoa tai näiden jonkinlainen yhdistelmä.³⁶

Kirjallisuudentutkija ja historioitsija Bill Schwartz julkaisi vuonna 2011 teoksen *The White Man's World*. Siinä Schwartz selvittää, kuinka britti-imperiumissa rakentui 1800-luvulla tietynlainen idea ja kuva ”valkoisesta miehestä” ja valkoisuudesta imperiumissa monella tasolla: ideologisesti, kulttuurisesti ja poliittisesti. Schwartz tutkii, kuinka tämä valkoisen miehen raken-nelma tietyllä tavalla romahti imperiumin mukana toisen maailmansodan jälkeen. Kirjan viimeinen luku onkin ”Ian Smith: the last white man?”. Ian Smith johti valkoisen vallan Rhodesiaa 1960- ja 1970-luvulla ja menetti vallan Robert Mugaben johtamille nationalisteille Zimbabwen itsenäistyessä 1980. Smithin ja valkoisten rhodesialaisten tappio oli tuolloin poliittisesti selvä.³⁷

Schwartz esittää, että samaan aikaan kuin valkoinen mies näytti katoavan entisissä siirtomaissa, muisto valkoisesta miehestä ja valkoisuudesta heräsi oudolla tavalla, uudessa muodossa henkiin Britanniassa 1960-luvun puolivälissä, nyt maahanmuuton kontekstissa. Keskeinen hahmo tässä muutoksessa oli konservatiivipoliitikko Enoch Powell, joka pelotteli surullisenkuuluisassa ”Rivers of Blood” -puheessaan 1968 maahanmuuton Länsi-Intiasta, Afrikasta ja Aasiasta johtavan rotusotaan ja verilöylyyn Britanniassa. Powellin agitaati-on maaleina olivat pääasiassa britti-imperiumista Britanniaan toisen maailmansodan jälkeen jälleenrakennuskaudella saapuneet tummaihoiset ihmiset. Länsi-Intiasta Britanniaan vuonna 1948 saapuneen Windrush-aluksen mukaan puhutaan nykyisin ”Windrush-sukupolvesta”. Powellin puheet lisäsivät rasistisia hyökkäyksiä afrikkalais- ja aasialaistaustaisia ihmisiä kohtaan.³⁸

Powell tuomittiin yleisesti rasistina ja provokaattorina myös omassa puolueessaan, mutta hän sai tuhansittain ihailijapostia ihmisiltä, jotka pitivät häntä sankarina ja ”viimeisenä valkoisena miehenä”. Schwartz aloittaa-kin teoksensa Powellin kannattajien kirjeiden analyysistä. Hän esittää, että noissa kirjeissä ilmeni tietynlaisen unohtuneen, ”valkoisen miehen maailman” muistaminen. Schwartzin mukaan 1960-luvun lopun maailmassa, samoin kuin nykyisessä Britanniassa, rodun käsitteen, rotuajattelun ja rasismin merkitys on aivan keskeinen, mutta sitä on vaikea tutkia, osin unoh-tamisen ja vaikenemisen vuoksi. Rodun ja rasismin teemat ovat jollakin lailla nimeämättömiä, unohtuneita, näkymättömiä.³⁹ Osasyynä tähän on kieli,

jolla asioista puhutaan kiertoilmaisuin, samoin kuin vaikenemiset ja monimerkityksellisyydet.

Schwartz pohtii menneisyyden, nykyisyyden ja muistin suhdetta kiinnostavasti. Vaikka menneisyys on iäksi mennyttä, se vaikuttaa nykyisyyteemme osin näkymättömin tavoin. Muisti tuo menneisyyden nykyhetkeen, mutta pitkälti omilla ehdoillaan. Jos muistin käsittelemät asiat ovat erityisen vaikeita, hiljaisuus ja vaikeneminen voivat jatkua pitkälle tulevaisuuteen. Tai ne voidaan tunnistaa vasta paljon myöhemmin. Esimerkiksi Enoch Powellin tapauksessa imperiumi, kolonialismi ja niihin liittyvä väkivaltaisuus, trauma ja rasismi olivat 1960-luvun lopulla vielä niin lähellä, ettei niistä ollut helppo puhua julkisesti tai edes yksityisesti. Historiantutkimus, kuten myös kaunokirjallisuus, psykologia ja eri taiteen lajit, tekee osaltaan mahdolliseksi puhua siitä, mistä ennen ei voinut puhua.⁴⁰

Schwartz ammentaa kulttuurintutkija Paul Gilroryltä, joka on esittänyt teoksessa *After Empire* (2004), että Britanniassa toisen maailmansodan usein traumaattiset, läpituonevat muistot ovat muodostaneet eräänlaisia sermejä (*screens*), jotka sulkivat suuren osan Britannian kolonialistista historiaa kollektiivisen näkökentän ulkopuolelle.⁴¹ Imperiumi ja kolonialismi olivat jotakin, jotka tapahtuivat ennen toista maailmansotaa, ja ne pitkälti unohdettiin. Uusi Britannia, moderni hyvinvointivaltio ja kansallisvaltio, syntyi toisessa maailmansodassa ja teki pesäeron vanhaan imperiumiin myös historiakulttuurissa ja populaarissa muistissa. Kouluopetuksessa imperiumia käsiteltiin ja käsitellään yleensä vähän, toista maailmansotaa sen sijaan runsaasti. Salman Rushdie muistutti jo 1980-luvulla teoksessaan *Saatanalliset säkeet*, että britit tietävät hyvin vähän omasta historiastaan, koska niin suuri osa siitä tapahtui Britannian ulkopuolella.⁴²

Viime vuosikymmeninä Britanniassa on kiistelty sekä imperiumin merkityksestä emämaassa että rodun käsitteen ja rasismien merkityksistä imperiumille. Schwartz edustaa linjaa, jonka mukaan rodun käsite oli keskeinen sekä siirtomaayhteiskunnan että brittiläisen yhteiskunnan toiminnalle imperiumin aikana. Vastakkaista näkemystä edustaa esimerkiksi historioitsija Bernard Porter teoksessaan *The Absent-Minded Imperialists* (2004). Porterin mukaan britit hankkivat imperiuminsa olosuhteiden ja sattumien pikemminkin kuin läpituonevan imperialistisen ideologian ohjaamina. Näin ollen imperiumi ei ollut valtaosalle briteistä merkittävä ilmiö vaan muutamien innokkaiden imperialistien projekti. Porter ei myöskään pidä rasismia erityisen keskeisenä brittiyhteiskunnassa: imperialistit ja rasistit olivat yk-

sittäisiä tapauksia, kenties vaikutusvaltaisia mutta isossa kuvassa verraten marginaalisia hahmoja.⁴³

Schwartz on toista mieltä, mutta korostaa, että Porterin ja hänen välillään on merkittävä metodologinen ero: muistin käsite on olennainen Schwartzin lähestymistavalle. Porter sen sijaan on perinteinen brittiläinen empiristi, joka perustaa väitteensä melko kapeasti historialliseen todistusaineistoon. Porter suhtautuu Schwartzin mukaan moneen ilmiöön, kuten rotuun, skeptisesti ja lähtee siitä, että jos ilmiöstä ei löydy selvää todistusaineistoa aikalaislähteistä, sitä ei ollut olemassa tai se oli marginaalinen. Schwartz puolestaan esittää, että arvioitaessa imperiumin ja rodun merkityksiä täytyy huomioida sellaisia käsitteitä kuin identiteetti, mentaliteetti ja muisti, vaikka niiden tutkiminen on empiirisesti haastavaa. Schwartzin mukaan kapean empiristisellä tutkimusotteella ei voida ymmärtää sellaisia ilmiöitä, joiden eräs tärkeä ominaisuus on se, että niistä vaietaan, ne unohtetaan ja että niistä on vaikea puhua ja kirjoittaa. Jotta Porterin lähestymistavalla voisi osoittaa imperiumin keskeisyyden Britanniassa, pitäisi olla kirjallisia todisteita suurista ihmisjoukoista, jotka myöntäisivät avoimesti, että imperiumi oli aivan keskeinen osa heidän identiteettiään ja maailmankuvaansa, ja tarkoittaisivat ristiriidattomasti, mitä sanovat. Metodi muistuttaa Schwartzin mukaan enemmän juristin argumentaatiota oikeudessa kuin historian tutkimusta.⁴⁴ Jos "savuavaa asetta" ei löydy, tapaus raukeaa: briteillä ei ollut imperiaalista identiteettiä, ellei toisin todisteta. Myös muut Porterin kriitikot ovat esittäneet, että identiteetit eivät ole yleensä niin selväpiirteisiä ja niin suoraviivaisesti tutkittavissa, että tällainen argumentaatio riittäisi.⁴⁵ Toisaalta esimerkiksi John Darwin pitää Porterin laajempaa tulkintaa imperiumin suhteellisen vähäisestä painoarvosta Britanniassa arvokkaana evidenssiin perustuvana vasta-argumenttina aikaisemmille, "löysästi argumentoiduille ja metodologisesti epäjohdonmukaisille" väitteille.⁴⁶

Schwartz itse korostaa narratiivien, kertomusten ja symbolien merkitystä, muistamista ja unohtamista "valkoisen miehen maailman" historian tutkimukselle. Kapea "porterilainen" näkökulma rotuun olettaa, että rotu ei merkinnyt mitään valtaosalle briteistä ennen kuin suurempia ryhmiä tummaihoisia maahanmuuttajia alkoi saapua maahan vuoden 1948 jälkeen. Ikään kuin nämä imperiumin eri osista saapuvat karibialaiset, ghanalaiset ja pakistanilaiset olisivat astuneet historialliseen tyhjiöön, jossa ei ollut merkittävää rotuajattelua, rasismia ja ideoita valkoisesta vallasta. Ikään kuin Britanniassa ei olisi ollut tummaihoisia ihmisiä vuosisatojen ajan ja impe-

riumin valkoista vallankäyttöä tummaihoisia ihmisiä kohtaan ei olisi ollut olemassakaan.⁴⁷ Enoch Powellin suosio ja powellilaisuudeksikin kutsuttu maahanmuuttovastainen oikeistolainen poliittinen liike 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa osoittaa, että näin ei ollut. Vaikka Powell itse uskoi imperiumin olevan historiaa ja vaikkei valtaosa hänen kannattajistaan puhunut suoraan imperiumista, imperiumi oli olennainen osa Powellin ja hänen kannattajiensa maailmankuvaa. Schwartz korostaa tässä muistin merkitystä:

kun Powellin kannattajat julistivat olevansa valkoisia miehiä ja naisia, ja kun he kirjoittivat Powellille valittaen että mustat ihmiset olivat [...] tunkeutuneet tilaan, joka ei kuulunut heille; että heidät pitäisi lähettää takaisin; kun he esittivät, että he tiesivät maahanmuuttajien tavat, tuomiten näiden röyhkeyden; kun he unelmoivat aurinkoisista maista ulkomailla, missä valkoinen valta oli voimissaan; kun he kuvittelivat, että heidän kansakuntansa oli lyöty, tai ei enää ollut entisensä, tai ei ollut enää olemassa – tämä kaikki ammensi imperiaalisen menneisyyden muistoista. Britannia oli unohtanut paljon imperiumistaan 1960-luvun puolivälissä, mutta tämän unohtuksen sisällä oli muistijälkiä imperiumista; vaikka siitä ei usein puhuttu suoraan, se oli läsnä.⁴⁸ (Suom. MH.)

Schwartzin teos ilmestyi toistakymmentä vuotta sitten, mutta on tullut yhä ajankohtaisemmaksi myös Britannian ulkopuolella. Rodun käsitteistön ja rasismin merkitys imperiumille on selvästi esillä myös niin John Darwinin opineessa *Unfinished Empire* -teoksessa kuin Sangheran populaarimmassa ja henkilökohtaisemmassa esityksessäkin.⁴⁹ Tutkijoiden keskuudessa rasismin ja imperiumin historioiden yrkkä erottaminen ei ole erityisen vahvoilla.⁵⁰

Enoch Powell on tärkeä hahmo myös tuoreessa teoksessa *Uncommon Wealth: Britain and the Aftermath of Empire*, jossa ghanalais-brittiläinen oikeustieteilijä Kojo Koram piirtää pitkiä kaaria imperiumin historiasta brexitin jälkeiseen Britanniaan, käsitellen muun muassa yritysten, pääomien ja ihmisten liikkuvuutta, verotusta ja lainsäädäntöä. Koramin ote on poleeminen ja kanta-aottava tavalla, joka asettuu laajempaan julkisen moralisti-intellektuellin perinteeseen. Teoksen keskiössä on Aimé Césairelta omaksuttu ”bumerangi-teesi”: monet siirtomaissa imperiumin lopulla kehitetyt tai siellä ensin kokeillut toimintatavat kiertävät bumerangin tavoin ympyrän ja lopulta palaavat, kipeästi iskien, itse emämaahan.⁵¹ Koramin mukaan eräs tällainen toimintatapa on ulkoistaminen.

Britti-imperiumille oli luonteenomaista tehokas ulkoistaminen, jossa poliittista, hallinnollista ja sotilaallista valtaa ja valtuuksia annettiin yrityksille ja pienille ryhmille. Imperiumin yrityksillä, kuten Itä-Intian Kauppakomppanialla tai Cecil Rhodesin British South Africa Companyllä oli laajat toimintavapaudet. Ääritapauksissa niillä oli valtion kaltaisia oikeuksia, kuten verotusoikeus ja väkivallan monopoli, omat poliisi- ja asevoimat. Pääomien liikkumista edesautettiin ja vaurauden keskittymistä emämaahan, etenkin Lontoon Cityyn, suosittiin. Imperiumin purkautuessa näitä suuntauksia pyrittiin jatkamaan ”post-kolonioissa”. Cayman-saarten kaltaiset imperiumin kolkat muodostuivat uudennaisiksi veroparatiiseiksi varakkaalle eliitille. Vasta itsenäistyneet Jamaika, Ghana ja monet muut entiset siirtomaat eivät yrityksistään huolimatta pääsääntöisesti pystyneet puuttumaan globaaleihin pääomavirtoihin tai 1970- ja 1980-luvulla alkaneeseen yksityistämiseen ja säännösten purkamiseen. Näissä maissa hallitusten tehtäväksi jäi usein markkinoiden tarpeiden tyydyttäminen. Afrikan, Aasian ja Latalalaisen Amerikan demokratiaan pettyneissä maissa valtaan nousivat usein nationalistiset ja autoritaariset hallinnot. Koramin mukaan sama ilmiö on nyt nähtävissä lännessä, kun markkinavoimien ja nationalismin ”bumerangit” iskevät Britanniaan 2010- ja 2020-luvulla.⁵²

Koram mukaan imperiumin perintöä ja historiaa käsitellään erillään 2020-luvun alun Britannian taloudellis-yhteiskunnallisesta kriisistä, vaikka niitä pitäisi käsitellä myös yhdessä. Imperiumin peruja Koram näkee esimerkiksi monien veroparatiisien historiassa sekä tavassa, jolla Afrikan tai Aasian maissa avoimesti korruptioksi kutsuttuja toimintatapoja kuvataan Britanniassa usein ”chumocracyn” tai ”cronyismin” kaltaisina lieventävin kiertoilmaisuin.⁵³ Imperiumin keskeinen piirre oli se, että säännöt eivät olleet kaikille samat esimerkiksi poliittisten oikeuksien, liikkuvuuden, verotuksen ja ammatinharjoittamisen suhteen. Tämä eriarvoisuuden historian vaikutus näkyy Koramille niin veroparatiiseissa kuin ”kolmannen maailman” käsitteessä, josta tuli itsenäistymisajan optimismin jälkeen ylenkatsova nimitys köyhille entisille siirtomaille.⁵⁴

Koram korostaa, että Enoch Powell ajoi uusliberaalia talouspolitiikkaa ja siten osaltaan pohjusti maaperää Margaret Thatcherin kaudelle. Powell, joka 1940-luvulla oli kiihkeä imperialisti ja etenkin brittiläisen Intian ihailija, kääntyi kannattamaan uusliberaaleja ajatuksia ja etnistä nationalismia 1960-luvulla. Hänen visiossaan pääomat ja varakkaat, lähinnä valkoiset hen-

kilöt liikkuvat vapaasti, mutta köyhempien ihmisten, etenkin rodullistettujen entisen imperiumin ”toisten”, liikkuvuus entiseen emämaahan estettäisiin.⁵⁵

Koram tuo esiin oman sukutaustansa monipaikkaisena imperiumin viimeisten vaiheiden jälkeläisenä, jonka muistot Ghanasta ja Britanniasta limityvät ja luovat valaisevia kontrasteja. Koram muistelee, miten hänen isoisänsä ei jaksanut yhtyä riemuun Ghanan juhliessa 50-vuotiaasta itsenäisyyttään vuonna 2007. Imperiumin aikana Kultarannikolla syntyneen ja kasvaneen, Britanniassa Windrush-sukupolven edustajana vuosia työskennelleen ja itsenäisestä Ghanasta ylpään isoisän muistoissa itsenäisyyden aika yhdistyi myös pettymyksiin.⁵⁶ Koramin teoksessa, kuten myös Sangheran *Empirelandissa*, menneisyyden ja nykyisyyden rajat ovat huokoiset ja välillä katoavat. Tässä suhteessa näitä kirjoja on valaisevaa lukea rinnan TCBH:n tuoreen dekolonisaatio-teemakeskustelun kanssa, vaikka kumpikaan ei ole ammatti-historioitsijan kynästä.⁵⁷

Lopuksi

Koram kirjoittaa vetoavasti ja yhdistää erilaisia teemoja kiinnostavasti. Herää kuitenkin kysymys, missä määrin 1900-luvun lopun pääomien, verotuksen ja ihmisten liikkuvuuden historiassa oli kyse juuri britti-imperiumiin liittyvistä syy- ja seuraussuhteista ja konteksteista ja missä määrin laajemmasta globaalien kapitalismin historiasta. Imperiumin laajuus, monimuotoisuus ja pitkäaikaisuus tekevät toisaalta mahdolliseksi tulkita melkein mikä tahansa nyky-Britanniassa tunnistettava ilmiö osana imperiumin perintöä, toisaalta epäillä skeptisesti tämän kaltaisia yleistyksiä.

John Darwin on korostanut, että voidaan tunnistaa monia britti-imperiumeja. Imperiumin kokonaisuus oli tavattoman monimuotoinen poliittisesti, taloudellisesti ja hallinnollisesti, kulttuurista puhumattakaan.⁵⁸ Esimerkiksi imperiumin suhde orjuuteen vaihteli ja muuttui ajasta ja paikasta riippuen. Imperiumin kriitikot korostavat orjatalouden kertautuvaa merkitystä Britannian taloudelle tai orjuuden merkitystä rasismien historiassa etenkin 1700-luvulta alkaen, kun taas toisille 1800–1900-lukujen britti-imperiumi oli merkittävä orjuuden vastustaja ja orjakaupan lopettaja. Brittiläisessä historiatriaditiossa abolitionismia korostettiin 1930- ja 1940-luvuilla siinä määrin, että orjuuden taloushistorian uranuurtaja Eric Williams tokaisi sarkas-

tisesti näyttävän siltä, että britit ryhtyivät orjakauppaan vain päästäkseen lopettamaan sen.⁵⁹

Valinta käsitellä imperiumia yhtenä kokonaisuutena on siis tutkimuksellinen valinta. Se asettaa omat haasteensa, mutta mahdollistaa asioiden yhdistelemisen ja vertailun laajemmassa mittakaavassa. Tässäkin artikkelissa useasti käytetty termi ”perintö” (*legacy*) on toisaalta käyttökelpoinen, toisaalta epämääräisen laava käsite, joka sopii populaariteokseen, katsaukseen tai keskusteluun, mutta joka analyttisemmässä erityistutkimuksessa pitäisi määritellä tarkemmin. Kulttuurihistoriassa laveampi lähestymistapa on perinteisesti ollut helpompaa kuin poliittisessa tai aatehistoriassa. Huomionarvoista on, että viime aikojen tutkimuksessa imperiumin vaikutuksista on vahva taloushistoriallinen painotus, kun koetetaan selvittää, kuka hyötyi, miten ja kuinka paljon.⁶⁰

Entä onko brexit – Britannian EU-ero – imperiumin perintöä tai suoraa seurausta siirtomaaimperiumin ajan mentaliteetista, nostalgiaista tai imperiumin muistojen muovaamasta poliittisesta kulttuurista? Kysymykseen lienee mahdotonta saada helppoja vastauksia uskottavasti, ja keskustelu varmasti jatkuu.⁶¹ Erään kiinnostavan tulkinnan on esittänyt modernin Britannian historioitsija David Edgerton, jonka mukaan postimperiaalisen nostalgian vaikutusta EU-kansanäänestyksen tulokseen on liioiteltu. Edgerton esittää, että eroa kannattaneet tunsivat kyllä kaipuuta vanhaan, mutta eivät niinkään imperiumiin vaan nimenomaan imperiumin jälkeisen ajan kansallismielisyyteen, 1940–1970-lukujen Britanniassa, jossa rakennettiin hyvinvointivaltiota kansallisiin investointeihin koulutukseen, terveydenhoitoon ja talouteen.⁶² Siis Britanniassa ennen bumerangien iskemistä, Koram voisi todeta, ja ajanjaksoon josta karibialaisten, aasialaisten ja afrikkalaisten osallistuminen sotapannostuksiin ja jälleenrakennukseen on Schwartzin ja Gilroyn mukaan laajasti unohdettu tai häivytetty.

Keskusteluissa imperiumin historiasta on kyse myös tunteista – erityisesti häpeästä ja ylpeydestä. Osa keskustelijoista on sitä mieltä, että imperiumin kriitikot menevät liiallisuuksiin ja siten häpäisevät Britannian historiaa, josta he itse löytävät paljon ylpeydenaiheita. Vasta-argumenttina esitetään usein, että jos oman maan, ryhmän tai suvun historiasta halutaan olla ylpeitä, on rehellisesti käsiteltävä myös tuskallisia ja häpeällisiä asioita ja pyrittävä korjaamaan menneisyyden epäkohtia mahdollisuuksien mukaan.

Kysymys mahdollisista kompensatioista tai korvauksista orjuuden tai siirtomaavallan uhreille ja heidän jälkeläisilleen on epäilemättä eräs kes-

keinen syy haluttomuuteen käsitellä brittitoimijoiden imperiumin aikana eri puolilla maailmaa aiheuttamia kärsimyksiä ja menetyksiä. Toisaalta historian käsittely ei sinänsä merkitse konkreettisia korvausvelvoitteita, joita ei aina vaaditakaan. Tharoor esimerkiksi vaati Britannialta Intialle symbolista yhden punnan korvausta, vaikka argumentoi Oxfordissa vakuuttavasti, että brittivalta aiheutti Intian kansantaloudelle mittavat vahingot 1700-luvun lopulta 1900-luvun jälkipuolelle. Toisella kannalla on esimerkiksi kansainvälisen oikeuden karibialaistaustainen tuomari, joka arvioi Britannian korvausvelvoitteen orjakaupasta olevan triljoonien puntien luokkaa.⁶³

Harvempi on esittänyt avoimesti, että imperiumin historiaan voisi suhtautua myös tunteettomasti ilman häpeää tai ylpeyttä, vaikka tämä saattaa olla yleinenkin julkilausumaton kanta. Sangheran mukaan imperiumin historiaa pitäisi opettaa laajasti kouluissa ja käsitellä julkisuudessa, mutta pitäisi päästä eteenpäin yksinkertaisesta hyvä-paha-vastakkainasettelusta, johon helposti ajaututaan.⁶⁴ Imperiumin historiassa merkittävää on myös, että imperiumin, orjuuden ja siirtomaavallan kritiikki rakentui osittain myös imperiumin sisäisesti. Imperiumia ja kolonialismia kritisoivat intellektuelit, poliittiset toimijat ja liikkeet saattoivat usein toimia vapaammin Britanniassa kuin siirtomaissa. Laajemmassa katsannossa monet imperiumin ja sen historian kriitikoista ovat imperiumin kasvatteja tai vähintäänkin jälkeläisiä. Imperiumia saatettiin kritisoida tehokkaasti paitsi moraalisesti ja poliittisesti myös satiirisesti ja taiteen keinoin. Myös Samson Kambalun tuotanto ja toiminta asettuu osaltaan tähän imperiumin satiiristen kriitikkojen perinteeseen.⁶⁵

Edellä olen korostanut kiistoja keskusteluissa imperiumista. (Kiivaimmat puheenvuorot on epäilemättä käytetty sosiaalisessa mediassa, johon en puutu tässä.) Imperiumin historiasta ja sen käsittelystä löytyy kuitenkin myös yksimielisyyttä, eikä kriittisten teosten vastaanotto aina jakaudu yksinkertaisesti liberaalien ja konservatiivien välillä.⁶⁶ "Historiasodilla" on tapana leimahtaa ja laantua verraten nopeasti, mutta perustutkimus kulkee usein tasaisempia ratojaan. Nähtäväksi jää, lisätäänkö esimerkiksi imperiumin käsittelyä kouluhistoriassa laajemmin ja heijastuvatko mahdolliset poliittiset muutokset seuraavien parlamenttivaalien jälkeen julkiseen keskusteluun imperiumin historiasta. Suurempi kysymys on myös, heikkeneekö Britannian historia tulevaisuudessa historian osa-alueena Yhdistyneen Kuningaskunnan eri osien mahdollisesti erkaantuessa toisistaan ja ylijärjaisen,

imperiaalisen ja globaalien historian vetäessä tutkimusta erityisesti brittiläisen viitekehyksen tuolle puolen.⁶⁷

Markku Hokkanen on historian yliopistonlehtori Oulun yliopistossa. Hänen tutkimusalojaan ovat 1800- ja 1900-lukujen brittiläisen imperiumin ja eteläisen Afrikan tarinat, erityisesti terveyden aate-, kulttuuri- ja sosiaalhistoria.

Viitteet

- 1 Searle 2022.
- 2 Ks. esim. Sanghera 2021, 7, 216–217, 232.
- 3 Tätä kirjoitettaessa esimerkiksi *British Museum* on kriisissä, jossa yhdistyvät paineet kyseenalaisesti hankittujen kokoelmien palauttamisesta eri maihin, skandaali laajamittaisista esinevarkauksista ja katoamisista, museon joutuminen konservatiivien ja liberaalien välisten 'kulttuurisotien' keskelle sekä pitkäaikaiset budjettileikkaukset. Ks. Higgins 2023.
- 4 'Kulttuurisodasta' imperiumin ympärillä ks. Sanghera 2021; Lester 2023; Biggar 2023b.
- 5 Patel 2021; Sanghera 2021.
- 6 Ogle (puheenvuoro artikkelissa Linstrum et al. 2022), 278.
- 7 Darwin 2012, xi.
- 8 Ks. esim. Shackle 2023 orjuuden perintöjen historiantutkijoiden kokemasta 'vastaiskusta' Cambridgen yliopistossa. Historiallisten kartanoiden yhteyksiä kolonialismiin ja orjuuteen selvittänyt Corinne Fowler on myös ollut ankaran 'trollaamisen' kohteena. Lester 2023, 767. Fowler 2021.
- 9 Darwin 2012; Mackenzie, 2022.
- 10 Ks. esim. Sanghera 2021, 337.
- 11 Linstrum (puheenvuoro artikkelissa Linstrum et al. 2022), 274.
- 12 Biggar 2023a; Lester 2023; Biggar 2023b.
- 13 Wilson 2003. Fergusinin teoksesta ja sen vastaanotosta ks. myös Hokkanen ja Särkkä 2008.
- 14 Olusoga 2017; Tharoor 2017; Gopal 2019.
- 15 Sanghera 2021.
- 16 Kwarteng 2011; Gentleman 2022. Ks. myös Grob-Gitzgibbon 2013.
- 17 Johdatuksena tuoreeseen keskusteluun ks. Linstrum, Ward, Ogle, Nasar & Gopal 2022, 274–303. On historian ironiaa, kuten Linstrum toteaa, että jo 1920-luvulla lanseerattu dekolonisaation käsite oli alun perin tarkoitettu konservatiiviseen ja nationalistiseen käyttöön: se oli käyttökelpoinen esimerkiksi esitettäessä toisen maailmansodan jälkeen Ranskan ja Britannian imperiumien hajoaminen välttämättömänä prosessina, ei tappiona.
- 18 Atkinson et al. 2018. Identiteitiltään mustien brittien osuus väestöstä on arviolta 3–4% 2020-luvulle tultaessa. Ensimmäinen musta historian naisprofessori Bri-

- tanniassa oli orjuuden historioitsija Olivette Otele, joka nimitettiin Bath Spa-yliopistoon 2018.
- 19 Linstrum et al. 2022.
  - 20 Nasar 2022 (puheenvuoro artikkelissa Linstrum et al 2022), 281–282.
  - 21 Eurooppalaisesta suuntauksesta ks. Evans 2009.
  - 22 Ks. esim. Hall 2002; Hall and Rose (eds.) 2006; Burton 2015; Burton (ed.) 2003; Ballantyne 2002.
  - 23 Darwin, 1988; 2009 2012.
  - 24 Brown and Louis (eds.) 1999, xxii–xxvi.
  - 25 *British Documents on the End of the Empire* -projektin arkistoidut verkkosivut.
  - 26 Elkins 2022. Väkivallan tutkimuksesta ks. myös Hokkanen ja Särkkä 2008.
  - 27 Ward (puheenvuoro Linstrum et al. 2022), 276–277.
  - 28 Nasar (puheenvuoro Linstrum et al. 2022), 289. Ks. myös Thomas & Thompson (eds.) 2018, 7.
  - 29 Dubow 2019, 113, siteerattu Ward (puheenvuoro Linstrum et al. 2022), 277.
  - 30 Linstrum 2022, 274.
  - 31 Ogle (puheenvuoro Linstrum et al. 2022), 279.
  - 32 Draper 2010; Hall et al. 2014.
  - 33 Centre for the Study of the Legacies of British Slavery -keskuksen verkkosivut (University College London).
  - 34 Ogle (puheenvuoro Linstrum et al. 2022), 280.
  - 35 Orjanomistajien jälkeläisten puheenvuoroista ks. Renton 2023.
  - 36 Schwartz 2011.
  - 37 Schwartz 2011.
  - 38 Schwartz 2011.
  - 39 Schwartz 2011, 12.
  - 40 Ibid., 12–13.
  - 41 Ibid., 441, viite 19. Gilroy 2004.
  - 42 Schwartz 2011; Sanghera 2021.
  - 43 Schwartz 2011, 13–17; Porter 2004.
  - 44 Schwartz 2011, 13–17.
  - 45 Schwartz 2011; Hall & Rose 2006, 16–17. Ks. myös Thompson 2005.
  - 46 Darwin 2012, 453. Darwin viitanee tässä Edward Saidin *Orientalismiin* ja moniin Saidin ja Michel Foucaultin ajattelusta ammentaviin tutkimuksiin.
  - 47 Schwartz 2011. Kansalaisuuden uudelleenmäärittelyn merkityksestä Britanniassa toisen maailmansodan jälkeen ks. Nasar (puheenvuoro Linstrum et al. 2022), 290; Patel 2021.
  - 48 Schwartz 2011, 31.
  - 49 Darwin 2012, 396–399; Sanghera 2021.
  - 50 Esimerkiksi David Cannadine esitti teoksessaan *Ornamentalism: How the British Saw their Empire* (2002) että briteille (eli brittiläiselle eliitille) imperiumi ja sen erilaiset yhteiskunnat ja yksilöt näyttäytyivät ennen kaikkea luokkahierarkioiden, ei rotuhierarkioiden linssien läpi. Vuoden 2020 keskusteluilmapiiriä puolestaan kuvastaa David Edgertonin muistutus, että rasismi Britanniassa ei selity *pelkästään* imperiaalisella historialla. Edgerton 2020. Myös Edgerton nostaa esille Enoch Powellin, ja tulkitsee tämän modernina nationalistisena, ei imperialistisena rasistina.

- 51 Koram 2023, 3–7.
- 52 Koram 2023, conclusion.
- 53 Koram 2023, 225.
- 54 Koram 2023. Tuoreesta tutkimuksesta veroparatiisien synnystä Ranskan ja Britannian imperiumien lopussa ks. Ogle 2020 ja 2017.
- 55 Koram 2023, 94–108.
- 56 Koram 2023; 1–2; 215–217.
- 57 Linstrum 2022, 284.
- 58 Darwin 2012, xi–xiv.
- 59 Williams 1994. Williamsin marxilaisesta traditiosta ammentava väitöskirja, joka hyväksyttiin Oxfordissa 1938, julkaistiin Britanniassa vasta hiljattain. Sen sijaan *Capitalism and Slavery* julkaistiin Yhdysvalloissa ensimmäisen kerran 1944. Darwin 2012, 2, 403. Williamsista tuli sittemmin Trinidadin ja Tobagon ensimmäinen pääministeri.
- 60 University College Londonin orjuuden perintöjen tutkimuskeskus erottelee sivuillaan kuusi eri perintökategoriaa: kaupalliset, kulttuuriset, historialliset, imperiaaliset, fyysiset ja poliittiset. Kulttuurihistoriallisista lähestymistavoista imperiumiin ks. Mackenzie 2022, 21–27. Mackenzie huomauttaa, että termi 'legacy' on kenties liian passiivinen, ja jättää ihmisten aktiivisen toimijuuden liian vähälle huomiolle.
- 61 Saunders 2020.
- 62 Edgerton 2018.
- 63 Tharoor 2016.
- 64 Sanghera 2021, 338–339.
- 65 Ks. esim. Kambalun omaelämäkerrallinen *Jive Talker or how to get a British passport* (2022), joka alkaa David Livingstone -sitaatilla.
- 66 Esimerkiksi Sangheran teos vaikuttaa saaneen kiittävän vastaanoton myös *Daily Telegraphin*, *Timesin* ja *Financial Timesin* sivuilla.
- 67 Ward (puheenvuoro Linstrum et al. 2022), 293.

Kirjallisuusluettelo

- Ballantyne, Tony. *Orientalism and Race: Aryanism in the British Empire*. London: Palgrave MacMillan, 2002.
- Biggar, Nigel. *Colonialism: A Moral Reckoning*. London: William Collins, 2023a.
- Biggar, Nigel. "On Colonialism: A Moral Reckoning: A Reply to Alan Lester". *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 51, no. 4. (2023b): 796–824.
<https://doi.org/10.1080/03086534.2023.2209948>
- Brown, Judith M., ja Wm. Roger Louis (toim.) *The Oxford History of the British Empire, Vol. IV: The Twentieth Century*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Burton, Antoinette (toim.) *After the Imperial Turn: Thinking with and through the Nation*. London: Duke University Press, 2003.
- Burton, Antoinette. *The Trouble with Empire: Challenges to Modern British Imperialism*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

- Cannadine, David. *Ornamentalism: How the British Saw their Empire*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Darwin, John. *Britain and Decolonisation: The Retreat from Empire in the Post-war World*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1988.
- The Empire Project: The Rise and Fall of the British World-System, 1830–1970*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Unfinished Empire: The Global Expansion of Britain*. London: Penguin, 2012.
- Draper, Nicholas. *The Price of Emancipation: Slave Ownership, Compensation and British Society at the End of Slavery*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Edgerton, David. *The Rise and Fall of the British Nation: A Twentieth-Century History*. London: Allan Lane, 2018.
- Elkins, Caroline. *Legacy of Violence: A History of the British Empire*. London: Knopf, 2022.
- Evans, Richard J. *Cosmopolitan Islanders: British Historians and the European Continent*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Fowler, Corinne. *Green Unpleasant Land: Creative Responses to Rural England's Colonial Connections*. Leeds: Peepal Tree Press, 2021.
- Gilroy, Paul. *After Empire: Melancholia or Convivial Culture?* London: Routledge, 2004.
- Grob-Fitzgibbon, Benjamin. Review of *Ghosts of Empire: Britain Legacies in the Modern World* by Kwasi Kwarteng. *Britain and the World* 6, no.1. (2013).
<https://www.eupublishing.com/doi/full/10.3366/brw.2013.0084>
- Hall, Catherine. *Civilising Subjects: Metropole and Colony in the English Imagination, 1830–1867*. Chicago: Chicago University Press, 2002.
- Hall, Catherine, ja Sonya O. Rose. *At Home with the Empire: Metropolitan Culture and the Imperial World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Hall, Catherine, ja Sonya O. Rose, "Introduction: being at the home with Empire." Teoksessa *At Home with the Empire: Metropolitan Culture and the Imperial World*, toimittaneet Catherine Hall ja Sonya O. Rose, 1–31. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Hall, Catherine et al. *Legacies of British Slave-ownership: Colonial Slavery and the Formation of Victorian Britain*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Hokkanen, Markku, ja Timo Särkkä. "Puheenvuoroja kolonialistisen vallan ja väkivallan tutkimuksesta." *Historiallinen Aikakauskirja* 106, no. 2 (2008): 189–197.
- Kambalu, Samson. *The Jive Talker or How to Get a British Passport*. September Publishing, 2022.
- Koram, Kojo. *Uncommon Wealth: Britain and the Aftermath of Empire*. London: John Murray, 2023.
- Kwarteng, Kwasi. *Ghosts of Empire: Britain's Legacies in the Modern World*. London: Bloomsbury, 2011.
- Lester, Alan. "The British Empire in the Culture War: Nigel Biggar's *Colonialism: A Moral Reckoning*." *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 51, no. 4 (2023): 763–795. DOI: 10.1080/03086534.2023.2209947
- Linstrum, Erik, Stuart Ward, Vanessa Ogle, Saima Nasar & Priyamvada Gopal. "Decolonizing Britain: An Exchange", *Twentieth Century British History* 33, no. 2 (2022): 274–303. <https://doi.org/10.1093/tcbh/hwac018>
- Mackenzie, John M. *A Cultural History of the British Empire*. London: Yale University Press, 2022.

- Ogle, Vanessa. "Archipelago Capitalism: Tax Havens, Offshore Money, and the State, 1950s-1970s." *American Historical Review* 122 (2017): 1431–1458.
<https://doi.org/10.1093/ahr/122.5.1431>
- "Funk Money': the End of Empires, the Expansion of Tax Havens, and Decolonization as an Economic and Financial Event." *Past & Present*, 249 (2020): 213–249.
<https://doi.org/10.1093/pastj/gtaa001>
- Olusoga, David. *Black and British: A Forgotten History*. London: Pan, 2017.
- Patel, Ian Sanjay. *We're here because you were there. Immigration and the end of empire*. London: Verso, 2021.
- Porter, Bernard. *Absent-Minded Imperialists: Empire, culture and society in Britain*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Sanghera, Sathnam. *Empireland. How Imperialism Has Shaped Modern Britain*. London: Penguin, 2021.
- Saunders, Robert. "Brexit and Empire: 'Global Britain' and the Myth of Imperial Nostalgia." *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 48, no. 6. (2020): 1140–1174
<https://doi.org/10.1080/03086534.2020.1848403>
- Schwartz, Bill. *Memories of Empire Vol. 1: The White Man's World*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Tharoor, Shashi. *Inglorious Empire: What the British Did to India*. London: Penguin, 2017.
- Thomas, Martin, ja Andrew Thompson (toim.) *The Oxford Handbook of the Ends of Empire*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Thompson, Andrew. *The Empire Strikes Back? The Impact of Imperialism on Britain from the mid-nineteenth century*. Harlow: Routledge, 2005.
- Williams, Eric, *Capitalism and Slavery*. Second edition. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1994.
- Wilson, Jon. "Niall Ferguson's Imperial Passion." *History Workshop Journal* 56 (2003): 175–183. <https://doi.org/10.1093/hwj/56.1.175>

Sanomalehdet

- Edgerton, David, "Britain's persistent racism cannot simply be explained by its imperial history." *The Guardian*, 24 June 2020.
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/jun/24/britain-persistent-racism-imperial-history>
- Gentleman, Amelia. "Ghosts of Empire: what Kwasi Kwarteng's book tells us about him." *The Guardian*, 30 August 2022.
<https://www.theguardian.com/politics/2022/aug/30/ghosts-of-empire-what-kwasi-kwartengs-book-tells-us-about-him>
- Higgins, Charlotte. "Politicians, not curators, are to blame for the British Museum's woes." *The Guardian*, 1 September 2023.
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2023/sep/01/british-museum-curators-thefts-funding>
- Renton, Alex. "Antoinette Sanback's relatives owned slaves – and so did mine. We have to atone for that as best we can." *The Guardian*, 1 September 2023.

<https://www.theguardian.com/commentisfree/2023/sep/01/antoinette-sandbach-relatives-slaves-ancestors>

Searle, Adrian. "Samson Kambalu's Antelope review-an imperial showdown on the fourth plinth." *The Guardian*, 28 September 2022.

<https://www.theguardian.com/artanddesign/2022/sep/28/samson-kambalu-antelope-fourth-plinth-traffic-square-london>

Shackle, Shamira. "The Backlash: How Slavery Research Came Under Fire." *The Guardian*, 1 June 2023.

<https://www.theguardian.com/news/2023/jun/01/cotton-capital-legacies-of-slavery-research-backlash-cambridge-university>

Verkkolähteet

Atkinson, Hannah et al. *Race, Ethnicity & Equality in UK History: A Report and Resource for Change*. Royal Historical Society, October 2018.

https://web.archive.org/web/20181108030016/https://5hm1h4aktue2uejbs1hsqt31-wpengine.netdna-ssl.com/wpcontent/uploads/2018/10/RHS_race_report_EMBARGO_0001_18Oct.pdf. (viimeksi luettu 10.10.2023)

British Documents on the End of the Empire Project. Institute of Commonwealth Studies, School of Advanced Study, University of London.

<https://bdeep.org/> (viimeksi luettu 10.10.2023)

Centre for the Study of the Legacies of British Slavery- keskuksen verkkosivut, University College London, Legacies of British Slavery (ucl.ac.uk). (viimeksi luettu 10.10.2023)